

Asbjørn Wahl

EUROPEISK FAG- OG ARBEIDERBEVEGELSE I KRISE

For tida er det en dramatisk utvikling i gang i Europa. Etter at den mest akutte finanskrisa var over, fulgte det en statsfinansiell krise. Denne blir nå i de mest kriserammede landene møtt med massive angrep på offentlige tjenester, lønninger, pensjoner, faglige og sosiale rettigheter. Den drakoniske innstrammingspolitikken gjør vondt verre og fører flere av landene inn i dyp depresjon. Massearbeidsløsheten vokser. Både i Hellas og Spania er ungdomsledigheten nå over 50 prosent. Innad i EU fører dette til skjerpete motsetninger sosialt og politisk.

Sosialdemokratisk forvirring

Stilt overfor denne utviklingen virker den tradisjonelle arbeiderbevegelsen nærmest rådløs og lammet. Det er med andre ord krise også på venstresida i politikken. Sosialdemokratiet er åpenbart preget av stor forvirring. På den ene sida har de stått i spissen for omfattende angrep på fagbevegelse og velferdsstat der de har hatt regjeringsmakt. På den andre sida vedtar de uttalelser og tilslutter seg opprop som i skarpe ordelag fordømmer den kursen som nå følges av EU.

Krisa rammer også fagbevegelsen, som ikke er i stand til å demme opp for angrepene. Massearbeidsløsheten svekker dens forhandlings- og maktposisjon. Omfattende omstrukturering av næringslivet, privatisering av offentlige tjenester og økt bruk av vikarer og midlertidig ansatte har bidratt i samme retning. Det var illustrerende for situasjonen at når store ungdomsmasser i 2011 satte seg i bevegelse i land som Spania, Hellas, Portugal og Italia, så var det mer på inspirasjon fra Tharirplassen i Kairo enn fra egne partier eller fagorganisasjoner i hjemlandet. Sistnevnte var knapt nok til stede for å bygge allianser, politisere eller gi kampen retning og mål. Store deler av fagbevegelsens byråkrati har snarere stivnet i en partnerskapsideologi som ikke lenger gir noen mening, ettersom kapitalinteressene har trukket seg ut av etterkrigstidas historiske kompromiss mellom arbeid og kapital og i stedet gått på offensiven for å svekke fagbevegelsen og omfordele verdiene i samfunnet.

Systemkritikken som forsvant

Mens denne mest alvorlige økonomiske krisa siden depresjonen på 1930-tallet utfolder seg, har systemkritikken i stor grad forstummet. Fag- og arbeiderbevegelsen representerer ikke lenger noe helhetlig troverdig

alternativ til den kriserammede kapitalismen. I den grad man fremmer alternative forslag, mangler det strategier, evner og vilje til å ta i bruk de kampmidler som måtte være nødvendige for å vinne fram. Fagbevegelsen på europeisk nivå har skjerpet retorikken, men nøler med å dra i gang den nødvendige mobiliseringen for å kunne stå imot angrepene.

Hvordan har dette kunnet skje i en del av verden som har huset noen av de sterkeste og mest militante fagorganisasjoner og arbeiderbevegelser i verden? Hvorfor har ikke opposisjon og motstand vært sterkere? Og hvordan kom vi dit hen at sosialdemokratiske regjeringer i Hellas, Spania og Portugal, sto for noen av de alvorligste angrepene på fagbevegelsen og velferdsstaten – inntil motstand fra befolkningen og frustrerte velgere førte dem ut av regjeringskontorene og erstattet dem med høyresidas og finanskapitalens enda mer trofaste regjeringsalternativer?

Denne artikkelen vil ta for seg hvilke utfordringer og barrierer fagbevegelsen nå står overfor i Europa/EU. Det gjelder både en rekke strukturelle barrierer som EU som overstatlig institusjon representerer, men også interne politisk-ideologiske barrierer. Først beskrives imidlertid en del av de sentrale utviklingstrekk som nå truer det mange kaller *det sosiale Europa*, angrepene på velferd, pensjoner, lønns- og arbeidsvilkår, men også sterke antidemokratiske tendenser. Aller først er det imidlertid nødvendig å si noe om sosialdemokratiets rolle i dagens Europa – i historisk lys.

Sosialdemokratiets historiske rolle – en æra tar slutt

Mye tyder nå på at sosialdemokratiets historiske æra er over. Det betyr ikke at politiske partier som kaller seg sosialdemokratiske (eller sosialistiske, som de kaller seg i Sør-Europa), ikke vil kunne vinne valg eller danne regjeringer – alene eller sammen med andre partier. Men den rolle sosialdemokratiet har spilt historisk, som partier med et visst progressivt sosialt prosjekt, er nå ugjenkallelig forbi. Deres opprinnelige mål om gjennom gradvise reformer å utvikle en demokratisk sosialisme, der økonomien skulle styres politisk med sikte på å innfri det store befolkningsflertallets økonomiske og sosiale behov, ble gitt på båten lenge før dette igjen.

Avideologiseringens nye ideologi

Utviklingen har foregått over lang tid, men de skjerpede motsetningene som den økonomiske krisa har skapt, har også den virkning at den lettere avdekker hva som befinner seg bak den politiske retorikkens slør. Da lar det seg ikke skjule at der sosialdemokratiet har vært i regjeringsposisjon i EU-land de siste årene, har de forfalt til å bli lojale eksekutører av en brutal nedskjæringspolitikk, der massive angrep på velferdsstaten og fagbevegelsen har inngått. Det har ført til svekket oppslutning i en grad som gjør at de med få unntak knapt er representert på regjeringsnivå i Europa i dag.

Denne utviklingen og den politisk-ideologiske krisa på venstresida kan vanskelig forstås uten at vi ser den i sammenheng med sosialdemokratiets storhetstid i etterkrigstida. Etter kapitalismens forrige, dype verdenskrise på 1930-tallet fikk vi etter andre verdenskrig en periode med sterk økonomisk vekst og omfattende politisk styring av økonomien – kapitalkontroll, strikt regulering av bank- og kredittvesenet og generelt omfattende politisk styring av markedene. Det ble keynesianismens og reguleringsøkonomiens æra.

Når nåværende krise ikke fører til tilsvarende forsterking av den politiske styringen, men til mer avregulering og privatisering og dermed økt markedsrett, skyldes det at de sosiale og politiske styrkeforholdene er helt annerledes. Globalt hadde den vestlige kapitalismen behov for aksept og legitimitet i den kalde krigen med Sovjetunionen. I tillegg var en radikal og systemkritisk arbeiderbevegelse på offensiven, med krav om sterkere politisk styring, og med sosialisme som sitt uttalte, langsiktige mål. Sammen førte dette til at kapitaleierne valgte kompromiss heller enn konfrontasjon, og fag- og arbeiderbevegelsen oppnådde omfattende konsesjoner i form av bedre lønns- og arbeidsvilkår og sterk utbygging av universelle velferdsordninger.

Baksiden av denne suksessen var at fag- og arbeiderbevegelsen i stor grad ble avpolitisert og avradikalisert. Gradvis ble det utviklet en ideologi der det *historisk spesifikke* klassekompromisset ble forstått som en varig endring av maktforholdene i samfunnet, ja, nærmest som en høyere form for sivilisasjon. Klassekonfrontasjonenes tid var over, nå var det konsensuspolitikk og trepartforhandlinger som skulle føre oss videre inn i det forjettede land. Denne sosiale *partnerskapsideologien* ble dypt roffestet i europeisk fag- og arbeiderbevegelse, noe som gjorde at man ble tatt på senga både av markedsliberalismens offensiv fra omkring 1980, og av de siste årenes økonomiske krise. Det er på grunn av denne svært svekkede posisjonen til fag- og arbeiderbevegelsen at de europeiske elitene i finanskrisas kjølvann kan satse på å fullføre den markedsliberale revolusjonen («en stille revolusjon» kaller EU-kommisjonens leder, José Manuel Barroso, det som nå foregår¹), heller enn å gi konsesjoner og søke kompromiss.

Partnerskapsideologiens forutsetninger og virkninger

Sosialdemokratiets rolle i deres «storhetstid» etter andre verdenskrig ble å administrere klassekompromisset, ikke primært å representere arbeiderne overfor kapitalen, men å formidle mellom klassene – innenfor rammen av en regulert kapitalistisk økonomi. Som et resultat av dette utviklet partiene, særlig der hvor de i lange perioder oppnådde regjeringsmakt, seg fra å være masseorganisasjoner for arbeiderne til i stor grad å bli statsbærende organisasjoner, der medlemstallet har gått dramatisk tilbake,² og der partiapparatene i økende grad har blitt omgjort til politiske karrierestiger og valgkampmaskiner for en ny politisk elite. Denne analysen underbygges av det faktum at da den økonomiske krisa resulterte i at kapitaleierne fra ca 1980

begynte å trekke seg fra det historiske kompromisset, så gikk sosialdemokratiet inn i ei politisk-ideologisk krise. Det er denne krisa de fortsatt preges av. Som statsbærende organisasjoner endret partiene seg raskt i takt med at staten endret karakter under den markedsliberale offensiven, og de tok opp i seg og ble sterkt preget av det nyliberale hegemoniet.

Sosialdemokratiske partier har dermed i stor grad bidratt til den avregulering, privatisering og de angrep på offentlige velferdsordninger som vi har opplevd de siste par tiårene – enten det har skjedd under merkelappen «den tredje vei», som i Storbritannia, «Die neue Mitte», som i Tyskland under Gerhard Schröder, eller under «folkhemmet» flagrende fane, som i Sverige. Illustrerende det, at da sosialdemokratiske regjeringer for første og eneste gang i EUs historie var i stort flertall mellom EU-landene på slutten av 1990-tallet, førte det ikke til noen endring av EUs markedsliberale politikk. Det var denne realiteten som fikk en kommentator i International Herald Tribune (24.11.1998) til å konstatere at «There's not much left of the left».

Det *politisk-ideologiske forfallet på venstresida* ble godt illustrert av de mange meningsløse uttalelsene som kom i finanskrisas kjølvann knyttet til regjeringenes krisetiltak. På samme måten som SVs leder og ledende AP-politikere her hjemme, mente mange sosialdemokrater i Europa at de store, statlige redningspakke til bank- og kredittvesenet var et bevis på at venstresidas politikk var på vei tilbake. Statlig styring og keynesianisme var kommet til heder og verdighet igjen, het det. Selv Newsweek skrev på forsida (16.2.2009) at: «Vi er alle sosialister nå». Den moderate, nå avgåtte, generalsekretæren i Euro-LO, John Monks, sa det slik: «Over hele Europa har alle blitt sosialdemokrater eller sosialister nå – Merkel, Sarkozy, Gordon Brown [...]. Vinden blåser i vår retning.» (The Economist, 12.3.2009.)

Keynes versus redningspakker

Det er imidlertid forskjell på keynesiansk sosial reformpolitikk og desperate, statlige redningspakker for å redde spekulanter og finansinstitusjoner – ja, kanskje selve kapitalismen. At det var det sistnevnte som foregikk, begynte først å gå opp for mange etter at finanskrisa gikk over i en statsfinansiell krise, og stimuleringspakker ble avløst av en reaksjonær innstrammingspolitikk for å redde banker og finansinstitusjoner.

I deler av sosialdemokratiet begynner man nå å erkjenne hvilken dyp politisk-ideologisk krise de står oppe i. Den svenske, EU-vennlige, sosialdemokratiske tenketanken *Arena* karakteriserte eksempelvis nylig deres situasjon som et «globalt, sosialdemokratisk kollaps».³ Det europeiske, sosialdemokratiske debattforumet *Social Europe Journal* lanserte nylig ei bok om sosialdemokratiets situasjon og framtid blant annet med følgende bramfrie erkjennelse:

«Gjennom det siste tiåret har europeisk sosialdemokrati verken dreid seg om samfunn eller demokrati. I regjeringsposisjon har de omfavnet liberale

økonomiske prinsipper som har undergravd solidaritet og samhold. På veien har de mistet selve ideen om fellesskapets beste, og det finnes ikke lenger noen visjon om 'det gode samfunn'.»⁴

Retorikk versus realpolitikk

Denne selverkjennelsen bidrar for tida til å utvikle en voksende avgrunn mellom retorikken til en del sosialdemokrater som ikke er i regjeringsposisjon, og realpolitikken til dem som sitter (eller inntil nylig satt) med regjeringsansvar i EUs medlemsland. Mens sistnevnte lojalt fulgte opp EUs reaksjonære nedskjæringspolitikk, konstaterte andre deler av sosialdemokratiet at denne politikken «presser oss tilbake til ei tid vi trodde vi hadde lagt bak oss for godt – ei tid med voldsom nasjonalisme, skrikende sosial urettferdighet og ekstremisme av alle slag», for å si det med oppropet «La oss forandre Europa» som en rekke rødgrønne politikere i Europa i fjor sluttet seg til, inkludert lederne for sosialdemokratene i EU-parlamentet.⁵

Dette var nye toner fra et sosialdemokrati som har vært blant de sterkeste støttespillerne for det EU som har vokst fram. De har uten unntak støttet alle traktater og viktige lover. De har fullt og helt støttet etableringen av det indre marked, som i realiteten har vært et systematisk prosjekt for avregulering, privatisering og undergraving av velferdsstat og fagbevegelse. Det problemet de møter nå, er derfor at de krav om en nykeynesiansk stimuleringspolitikk som en del av dem tar til orde for, er i strid med de traktater og lover som de selv har vært med på å vedta. De har med andre ord malt seg inn i et hjørne og vil i økende grad komme i skvis mellom et gryende sosialt opprør og lojaliteten til det nyliberale EU de så konsekvent har bidratt til å etablere. Det vil bli vanskelig for dem å ri på begge hester. Deres rolle, særlig der de er eller nylig har vært i maktposisjon, har utdypet den politiske krisa dramatisk. Aldri i nyere tid har sosialdemokratiet i Europa stått så svakt. Deres siste valgresultater i en del sentrale land taler sitt eget språk: I Storbritannia det nest dårligste valget siden 1918; i Sverige det dårligste siden 1911; i Tyskland det dårligste i etterkrigstida; i Hellas raste de fra 44 til 12 prosent fra 2009 til 2012); i Italia ble venstresida knekt ved siste valg.

Kan sosialdemokratiet omdannes? Tillitskrise og omgruppering

Spørsmålet blir om sosialdemokratiet kan omdannes til en forkjemper for et progressivt sosialt prosjekt. Mange forhold taler imot det. For det første har de mistet svært mange medlemmer blant arbeidsfolk, mens antallet lønnede heltidspolitikere har økt sterkt. Det samme gjelder det såkalte direktørsjiktet, særlig i offentlige eller mer eller mindre fristilte og/eller privatiserte statlige virksomheter (tele, post, energi, sykehus etc.), men også etter hvert innen privat næringsliv. Den sosiale basis for en kamp om partiets sjel og dets politikk er dermed svært svekket. For det andre har avdemokratiseringen av partiene, som ikke bare har rammet sosialdemokratiet, men de fleste politiske

partiene i (des)informasjonskonsulentenes tidsalder, og omgjøringen av dem til valgmaskiner sterkt kontrollert ovenfra, levnet lite rom for opprør. Det er dette som gjør at det er nærliggende å mene at sosialdemokratiets historiske æra er over – som *sosialdemokrati* vel og merke.

Den politiske krisa rammer imidlertid også partiene til venstre for sosialdemokratiet. I land der slike partier har gått i koalisjonsregjeringer med sosialdemokratiske partier (Frankrike, Italia, Norge og Danmark), har følgene blitt alt fra negative til katastrofale. I stor grad har de små venstrepartiene blitt gjort til gisler for en soft nyliberalistisk politikk – med støtte til privatiseringer og til USAs krigsventyr (Afghanistan).⁶ De representerer ikke noen konsistent systemkritikk eller troverdig alternativ. De framstår ikke som noen politisk eller sosial samlende kraft med tyngde i Europa i dag og som kan virke organiserende og koordinerende på de tendensene til sosialt opprør som tvinger seg fram mot innstrammings- og omfordelingspolitikken. En av de mest dramatiske og farligste konsekvensene av denne utviklingen, der arbeiderbevegelsens tradisjonelle partier driver ulike grader av nyliberal tilpasning, er at tilliten til den politiske venstresida brytes ned, og at høyrepopulismen, og -ekstremismen får økt oppslutning. Slike partier har nå inntatt scenen – og parlamentene – i de fleste europeiske land. Mye tyder på at en politisk omgruppering på venstresida vil være nødvendig for at arbeiderbevegelsen igjen skal kunne komme på offensiven og etablere et mer omfattende sosialt prosjekt.

Det siste året har vi opplevd tendenser til en slik omgruppering, samt en økende polarisering ved nasjonale valg, der både det ekstreme høyre og et mer radikalt venstre har styrket seg (Hellas, Frankrike, Danmark). Venstrefronten i Frankrike oppnådde over 11 prosent ved presidentvalget (april 2012), mens venstrealliansen Syriza i Hellas nådde nesten 27 prosent under parlamentsvalget i juni 2012, mens det nynazistiske Gylden Daggry i Hellas fikk 7 prosent av stemmene (50 prosent i politiet), og Nasjonal Front i Frankrike nådde ny rekord med 18 prosent. I Danmark har Enhetslisten vært over 15 prosent i meningsmålinger etter hvert som folk blir mer misfornøyde med den nåværende sentrum/venstre-regjeringen, der Sosialdemokratene og Sosialistisk Folkeparti er med.

Massive angrep på velferd, lønn og pensjoner

Mange forventet at finanskrisa med dens ødeleggende konsekvenser ville bety det endelige farvel til markedsliberalismen, spekulasjonsøkonomien og de frie markedskreftenes dominans. Denne politikken hadde jo ført til en dramatisk omfordeling av samfunnets verdier – fra arbeid til kapital, fra offentlig til privat sektor og fra de fattige til de rike. Systemet var diskreditert, så nå måtte vel også politikerne innse at avregulering, privatisering og fri-flyt-kapitalisme var mislykket, ja, direkte ødeleggende, at

kasinoøkonomien, med Island som det mest ekstreme tilfellet, måtte stanses? At arbeidsplasser og hele lands økonomi blir gjort til et spillekasino, der et lite sjikt med spekulanter gjør seg styrtrike på befolkningens bekostning, er utålelig. Tida var med andre ord inne for styring og regulering, trodde de.

Fortsatt markedsliberalisme?

Slik har det ikke gått. De markedsliberalistene og spekulantene som sterkest bidro til å forårsake krisa, er fortsatt i førersetet – også når krisetiltakene utformes og regninga skal gjøres opp. Det er selvfølgelig ikke den rene fornuft, men de rådende maktforhold som avgjør hvilke «løsninger» som velges. Hadde fornuften rådd, ville man selvfølgelig ha stanset den meningsløse spekulasjonsøkonomien gjennom reguleringer, gjennom å skaffe seg økt demokratisk kontroll over banker og andre finansinstitusjoner, gjennom å forby shortsalg, hedgefond og handel med en rekke høyrisikable finansielle instrumenter.⁷ Da hadde man begrenset bankenes makt, innskrenket kapitalens frie bevegelse og omgjort skatte- og avgiftssystemet.

Avregulering av markedene, økte forskjeller i samfunnet og utstrakt spekulasjon var viktige faktorer som bidro til å skape den omfattende finanskrisa i 2008. En rekke regjeringer satte seg i dyp gjeld for å redde banker og finansinstitusjoner. Store deler av befolkningen ble i mange land rammet så sterkt at markedsliberalister og spekulanter fryktet at deres hegemoni var over. Det var det imidlertid ingen grunn til, for det folkelige opprøret mot spekulasjonsøkonomien uteble. Fagbevegelsen i enkelte av EUs medlemsland mobiliserte, men noen felles, offensiv kamp ble det ikke noe av. Dermed kunne liberalistene fortsette sitt prosjekt.

Mytespredning

Det første de gjorde, var å fraskrive seg ansvaret for krisa. Mens deres uhemmete spekulasjon og den formidable omfordeling nedenfra og opp i realiteten hadde bidratt til å utløse krisa, ble det snarere skapt et inntrykk av at problemene skyldtes at folk flest hadde «levd over evne». Det ble spredd og spres stadig myter om at pensjoner og velferdsordninger er for gullkantede, og at dette er årsakene til krisa. Særlig har samfunnets elite og dominerende medier spredd myter om hvordan arbeidsfolk i Hellas har «bevilget seg» privilegier som det ikke er realøkonomisk grunnlag for. Dette brukes som propaganda for å legitimere omfattende angrep på velferdsstaten. Det europeiske fagforeningsinstituttet (ETUI) dokumenterte raskt at de nevnte påstandene er myter. I følge OECDs statistikk jobber de greske arbeidstakerne i gjennomsnitt langt flere timer i året (2.152) enn både nordmenn (1.422) og tyskere (1.430). Mens noen få yrkesgrupper har lav pensjonsalder, er imidlertid pensjonene ved tidlig pensjonering så lave, at knapt noen er i stand til å benytte seg av dem. Eksempelvis har kun 30-40 av Athens 20.000 bussjåfører benyttet seg av denne teoretiske muligheten til

tidligpensjonering ved 53 års alder. Den reelle pensjoneringsalderen i Hellas er derfor gjennomsnittlig 60,9 år for kvinner og 62,4 for menn – altså høyere enn i Tyskland, der man i stor grad forsøkte å spille på disse mytene. At mytene fortsatt dominerer i media og i det politiske liv i Europa, sier mye om de eksisterende styrkeforhold, om de s.k. kritiske og frie mediernes servilitet overfor eliten – og om den politiske og ideologiske krisa på venstresida.

Redningspakker for finanskapitalen

Mens redningspakkene reddet spekulantene, benyttet man altså ikke anledningen til å sikre økt demokratisk kontroll og eierskap over finansinstitusjonene. Til det har avreguleringene gitt kapitalkreftene for stor makt i våre samfunn. Forn eksempel inneholdt slutterklæringen fra G20-møtet i Toronto i Canada i juni 2010 lite annet enn de velkjente, markedsliberale anbefalingene om å fjerne *enda flere* barrierer for den frie bevegelse av kapital, varer, tjenester og arbeidskraft. Det var ikke stort igjen av alle de forslagene som hadde versert om regulering av finansmarkedene samt å hente inn større midler fra banker og finansinstitusjoner. *Tapene blir sosialisert, mens gevinstene blir privatisert* – nok en gang. Som takk for det opplever vi så at de spekulanter og finansinstitusjoner som ble reddet av staten, går til massive spekulative angrep på valutaer og økonomiene til de land som opplever de største problemene, noe som forverrer situasjonen i disse.

I tillegg gjennomføres det en innstrammingspolitikk som bidrar til å forsterke krisa. Det foreskrives og gjennomføres en pro-syklisk økonomisk politikk, altså en politikk som virker i samme retning som de negative kriseutslagene heller enn å motvirke dem. Regninga skrives ut til dem som minst har bidratt til å skape krisa. Regjeringer, EU-kommisjonen og Det internasjonale pengefondet (IMF) – (u)populært kalt *troikaen* – utnytter med andre ord krisa til ytterligere å omdanne samfunnene etter finanskapitalens behov. Slik foreskriver nå IMF det samme virkemiddel i Hellas, Irland, Portugal og Italia som de tidligere har påtvunget utviklingsland og de østeuropeiske landene gjennom de s.k. strukturelle tilpasningsprogrammene, nemlig massive privatiseringer. I tilfellet Hellas omfatter det privatisering av jernbanen, vannforsyninga i Aten og Thessaloniki, energiselskaper, havner, flyplasser og resten av offentlig eierskap i det nasjonale teleselskapet.

I flere EU-land (de baltiske statene, Bulgaria, Hellas, Irland, Portugal, Romania, Spania og Ungarn) har vi i tillegg opplevd at lønns-, arbeidsvilkår og pensjoner har blitt alvorlig svekket. Pensjoner har blitt kuttet 15-20 prosent, mens lønnsnivået i offentlig sektor er redusert med fra 5 (Spania) til over 40 prosent (Baltikum). Situasjonen benyttes til massive angrep på offentlig sektor. I Hellas skal antallet offentlig ansatte reduseres med 20 prosent, i Spania blir kun hver tiende som slutter i det offentlige, erstattet, i Italia hver femte og i Frankrike hver annen. I Tyskland er det allerede kuttet

10.000 offentlige arbeidsplasser, og i Storbritannia er det vedtatt å kutte nær en halv million – som vil trekke med seg like mange i privat sektor.

Merverdiavgiften økes i flere land, trygder reduseres – særlig for arbeidsløse og uføre, budsjetter kuttes, arbeidslovgivningen svekkes – spesielt oppsigelsesvern – minstelønninger svekkes, universelle ordninger omgjøres til behovsprøvde, slik det skjer med den britiske barnetrygden, mens skatt på kapital holdes konstant eller reduseres. Tariffavtaler og faglige rettigheter er blitt satt til side – ikke gjennom forhandlinger med fagbevegelsen, men gjennom regjeringsdekreter og politiske vedtak. Dette representerer en ny og dramatisk situasjon i Europa. Den massive nedskjæringspolitikken og angrepene på fagbevegelsen utgjør sosialt og politisk en farlig blanding. De historiske sporene er skremmende spesielt i Europa. Klarer ikke fagbevegelsen å demme opp mot dette, kan vi stå overfor et historisk nederlag av dimensjoner for fag- og arbeiderbevegelsen i Europa – med enorme konsekvenser for samfunnsutviklinga. Den tidligere Wall Street-økonomen, nå professor ved Universitetet i Missouri, Michael Hudson, konstaterer at det er en massiv kamp mot arbeiderne som foregår:

«EU bruker bankenes gjeldskrise – og det unødvendige forbudet mot at sentralbankene skal kunne finansiere offentlige budsjettunderskudd – som et påskudd til å straffe regjeringer og til og med drive dem til konkurs, hvis de ikke aksepterer å angripe lønningene. [...] ‘Slutt dere til kampen mot arbeiderne, hvis ikke vil vi ødelegge dere’, sier EU til regjeringene. Dette krever diktatur, og Den europeiske sentralbanken (ECB) har overtatt disse oppgavene fra de valgte regjeringene. Dens ’uavhengighet’ fra politisk styring blir feiret som selve kjennetegnet på et demokrati av dagens nye finansielle oligarki. [...] Europa er ved starten av en æra av totalitær, nyliberal styring.»⁸

Mot et autoritært Europa

EUs rolle er helt avgjørende for det som nå foregår. I tillegg til det demokratiske underskuddet som er innebygd i EUs institusjoner, har disse i stor grad fått sin form og sitt innhold under den markedsliberale æra, dominert av kapitalens interesser. Dermed benyttes krisa til en massiv kamp ovenfra for ytterligere å omdanne Europa etter særlig finanskapitalens behov.

Parlamentet og regjeringer på nasjonalt plan må med jevne mellomrom stå til ansvar overfor velgerne. Det kan gjøre dem til problematiske aktører i det sosiale nedrustningsprosjektet som nå foregår i EU. Derfor overføres stadig mer av den økonomisk-politiske styringen, til organer i Brussel uten uttidig innblanding fra folket i valg. Også EUs eneste folkevalgte organ, parlamentet, holdes utenfor denne prosessen. Det går dermed i retning av en ytterligere avdemokratisering av EU.

For tida skjer denne utviklingen – i rekordfart – i form av, så langt, fire nyskapninger:

- 1) Det europeiske semester.
- 2) EuroPluss-pakten.
- 3) Ny økonomisk styringsmodell (seks nye lover – også kalt «sixpack»).
- 4) Fiskaltraktaten (også kalt finanspakten eller budsjettpakten).

Flere av disse pakter og avtaler overlapper hverandre, men med en stigende grad av tilstrømming i politiske virkemidler, samt overføring av makt fra nasjonalstatene til Brussel og fra EU-parlamentet og Rådet til Kommissjonen.

Det europeiske semester

Det europeiske semester innebærer at de nasjonale regjeringene hvert år skal sende sine forslag til statsbudsjetter og strukturendringer til Brussel for «godkjenning». Det skal skje i perioden januar til juni, derav betegnelsen *det europeiske semester*. Kommissjonen og Rådet vil så gi sine retningslinjer for hva som bør gjøres. Samtidig pålegges regjeringene å rapportere om utviklingen når det gjelder lønn, skatt og pensjoner. Dette er allerede iverksatt og prosessen gjennomføres altså tidlig på året, før landenes egne nasjonalforsamlinger får budsjettene til behandling.

EuroPluss-pakten

EuroPluss-pakten (eller konkurranseevne-pakten) var opprinnelig et initiativ fra de tyske og franske statslederne, Merkel og Sarkozy, men er blitt endret og modifisert underveis. Den ble vedtatt på toppmøtet i mars 2011 og omfatter alle Euro-landene, samt de øvrige som har sluttet seg til (Storbritannia, Tsjekkia, Ungarn og Sverige står utenfor). EuroPluss-pakten skisserer hvordan krisa skal møtes ved at konkurranseevnen styrkes gjennom avregulering, offentlig innstrammingspolitikk, samt angrep på lønninger og pensjoner. Følgende er blant de mest sentrale områdene i pakten:

- Lønnsutviklingen skal holdes på linje med produktiviteten, men skal ikke kompensere prisstigningen. Alle former for automatisk indeksering (eks. lønnsøkning i takt med inflasjonen) må vekk. Det vil si at det er arbeidstakerne som skal betale for finans- og gjeldskrisa.
- Spesielt skal lønnsnivået i offentlig sektor fremme konkurranseevnen. Signalverdien til privat sektor blir understreket. Det vil i klartekst si lavere lønn til offentlig ansatte.
- Det oppfordres til mer desentralisert lønnsfastsettelse. Det vil si et angrep på den frie forhandlingsretten, en svekking av de nasjonale fagorganisasjonene og større lønnsforskjeller.
- Flexicurity skal fremmes. Det vil erfaringsvis si en svekking av lov- og avtaleverket i arbeidslivet. Nå bryr de seg ikke lenger engang om å påstå at den økende fleksibiliteten skal oppveies av større sosial sikkerhet. Tvert i mot, nå sies det klart at også den sosiale sikkerheten skal svekkes

(det skal lønne seg å jobbe, heter det – og det betyr det samme i EU som her i landet, nemlig at det skal straffe seg ikke å jobbe, det vil si lavere trygder og stønader = arbeidslinjas disiplineringspolitik).)

- Skatt på arbeidsinntekt skal reduseres til fordel for høyere indirekte skatter (moms og avgifter). Det vil si en mindre progressiv beskatning – altså en ytterligere omfordeling nedenfra og opp. Det tas også til orde for en harmonisering av bedriftsskattleggingen.
- Pensjonsalderen må økes i takt med økt levealder, og mulighetene til tidligpensjonering (á la AFP) skal begrenses. Det vil si angrep i samme retning som den norske pensjonsreformen, men enda mer vidtgående. Utgiftene til helse- og sosialsektoren må reduseres.
- Såkalte beskyttede sektorer skal åpnes ytterligere - altså mer privatisering.
- Innstrammingspolitikken skal nedfelles i nasjonal lovgivning. Den tidligere Vekst- og stabilitetspaktens krav (Maastricht-kriteriene) om maksimalt budsjettunderskudd på 3 prosent og maksimal offentlig gjeld på 60 prosent av BNP ligger til grunn. (Se Jan Mønneslands artikkel).

Hva som ikke står i pakten, sier mye om den politiske innretningen. Det mangler tiltak for å bekjempe arbeidsløsheten (annet enn de udokumenterte påstandene om at avregulering av arbeidsmarkedet og lavere skatter vil gi arbeid til flere), og det sies ikke noe om å motarbeide de økende sosiale og økonomiske forskjellene i EU eller den økende fattigdommen. Det sies ikke noe om å stanse den sterke veksten i antallet arbeidende fattige i Europa, eller det store antall midlertidige eller utrygge arbeidsplasser.

Ny økonomisk styringsmodell

I tillegg til EuroPluss-pakten har Kommisjonen foreslått en pakke av lover for å styrke EUs styring av den økonomiske politikken, «the sixpack», ettersom pakken inneholder seks ulike lovforslag for å *motarbeide makro-økonomisk ubalanse*, som det heter. Det dreier seg om et nytt direktiv, tre nye forordninger og to endringsforslag til eksisterende forordninger. Pakken er ment å gi det juridiske grunnlaget for gjennomføringen av den dramatiske innstrammingspolitikken – blant annet gjennom økonomiske og andre sanksjoner mot medlemsland som ikke følger opp kravene. Hovedhensikten med alle disse forslagene og vedtakene er nettopp at EU-kommisjonen og Rådet skal kunne gripe inn overfor medlemslandene – på områder som tidligere har vært sett på som nasjonale anliggender. Slik vil EU stramme grepet om medlemslandenes økonomiske politikk. Typisk er det at de indikatorene medlemslandenes økonomiske politikk skal måles etter, først skulle utformes endelig etter at de prinsipielle beslutningene var fattet.

Fiskaltraktaten

Fiskaltraktaten (også kalt finans- eller budsjettpakten) er det siste av disse tiltakene som hastig og effektivt er innført de to siste årene for å sentralisere

og endelig avdemokratisere den økonomiske makta i EU, og slik styrke finanskapitalens Europa. Fra EU-toppmøtet den 9. desember 2011 vedtok å utvikle en slik pakt, til den ble undertegnet den 2. mars 2012, tok det mindre enn tre måneder. Fiskaltraktaten tar ytterligere steg i retning av å stramme inn kravene i den tidligere Vekst- og stabilitetspakten. Samtidig innføres det skarpe sanksjonsmidler overfor land som ikke innfrir kravene.

I formen framstår traktaten som en mellomstatlig avtale, og ikke som en del av EUs regelverk. Det skyldes særlig Storbritannias motstand. På den måten holdes også det eneste folkevalgte organet i EU, parlamentet, utenfor prosessen. Pakten omfatter eurolandene og de landene utenfor euroområdet som frivillig slutter seg til. Hittil gjelder det alle unntatt Storbritannia og Tsjekkia. Traktaten skal gjelde fra det tidspunkt 12 av de 17 Eurolandene har ratifisert den (målet er 1. januar 2013). Gjennom denne kreative nyskapingen kan det synes som om de har lært av tidligere erfaringer, der flertall gjennom folkeavstemninger i enkelte medlemsland har avvist EU-traktater og dermed bidratt til å forsinke konstruksjonen av elitenes Europa. Traktaten, som i følge den tyske statsministeren Angela Merkel skal være irreversibel, inneholder disse hovedpunkter:

- Kravene om budsjettunderskudd på høyst 3 prosent og statsgjeld på maksimum 60 prosent av BNP forsterkes ved at det nå i tillegg heter at det strukturelle (renset for konjunkturvariasjoner) underskudd høyst må utgjøre 0,5 prosent av BNP.
- Reglene skal skrives inn i de nasjonale grunnlover eller «tilsvarende bindende lovgivning».
- Hvis de nevnte grensene overskrides, skal det i lovgivningen innføres automatiske korreksjonsmekanismer etter prinsipper foreskrevet av EU. Land med statsgjeld på over 60 prosent av BNP skal eksempelvis årlig redusere totalgjelda med 5 prosent.
- Dersom land ikke innfrir kravene, kan de innbringes for EU-domstolen, som kan idømme bøter på 0,1 prosent av BNP (for Spania ville det tilsvare 10 milliarder Euro). Euro-land kan videre idømmes bøter i forhold til i hvor stor grad de overskrider kravene. Forbudet mot noen som helst form for tradisjonell sosialdemokratisk stimuleringspolitikk innenfor kapitalistiske rammer (keynesianisme) er med andre ord nå hugget i stein.
- Det skal holdes jevnlig toppmøter for Eurolandene der lederen av Kommissjonen, Sentralbanken og en egen valgt president for Eurotoppmøtene leder an. De landene som ikke er del av Euro-området, inviteres på et slikt møte i året.

Resultat: Det autoritære Europa

Alle de ovennevnte endringene dreier seg altså om å overføre makt fra regjeringer og nasjonale parlamenter til Brussel – ikke til EU-parlamentet,

som er folkevalgt, men til Kommissjonen og Rådet. De landene som til nå riktig er ute å kjøre i finanskrisas kjølvann, som Hellas, Irland og Portugal, settes like godt under administrasjon av organer ennå lenger fra folkevalgt innflytelse, Den europeiske sentralbanken og Det internasjonale pengefond – i tillegg til EU-kommisjonen - *torikaen*. I verste fall avsettes regjeringene og erstattes av et såkalt forretningsministerium av det man kaller «nøytrale» teknokrater, slik det skjedde i Hellas (Lucas Papademos) og Italia (Mario Monti). «Nøytraliteten» til disse ble sikret gjennom at begge hadde bakgrunn i det markedsliberale Europas institusjoner, henholdsvis visepresident i Den europeiske sentralbanken og konkurranse-kommisær i EU-kommisjonen. Den europeiske arbeidsgiverforeningen *Business Europe* og *European Roundtable of Industrialists* (ERT) jubler over den nye styringsmodellen. Ordlyden i avtalene er på flere områder helt i samsvar med krav reist nettopp av ERT. ERT sier eksempelvis i en pressemelding at: «Dagens Pakt inneholder mange elementer som vil bringe virkeliggjørelsen av ERTs 'Visjon for et konkurransedyktig Europa i 2025' nærmere.»

Den pågående avdemokratiseringen av den økonomiske politikken og angrepene på fagbevegelsen for å berede grunnen for den anti-sosiale innstrammingspolitikken, representerer tiltak vi knapt har sett maken til siden fascismen ble nedkjempet i Europa. De tidligere fire dommene (se nedenfor) fra EF-domstolen har alle bidratt til å begrense fagbevegelsens legale kampmidler i EU/EØS. Når vi så vet at de politiske myndighetene i alle fall i ti medlemsland har gjennomført lønnskutt i offentlig sektor, ved å sette tariffavtaler til side uten forhandlinger med fagbevegelsen, så forstår de fleste at situasjonen er dramatisk. Et stadig mer autoritært Europa vokser fram.

EU som barriere

Kan denne utviklingen stanses? Kan det utvikles en felleseuropeisk mobilisering sterk nok til å demme opp for de massive angrepene fra finanskapitalen og dens politiske tjenere – med sikte på å endre styrkeforholdene og på sikt legge grunnlaget for en sosial offensiv? For å kunne si noe om det, må vi se nærmere på hvilke problemer og barrierer fagbevegelsen står overfor. Hva er det som hemmer den i å gå sterkere og mer koordinert inn i kampen for å forsvare de landevinninger som ble oppnådd gjennom velferdsstatens utvikling? Det blir avgjørende å se på både viktige eksterne barrierer som svakheter innad i bevegelsen selv. Det er en voksende erkjennelse av at EU *som institusjon* skaper en rekke barrierer, ikke bare for den økonomiske og sosiale utviklingen i Europa, men også for den sosiale kampen.

Demokratisk underskudd

For det første har vi det demokratiske underskudd. Dette underskuddet har økt de siste årene. Offisielt fra EU og medlemslandenes regjeringer, med

støtte fra Euro-LO og andre deler av europeisk fagbevegelse, er budskapet det motsatte. De hevder at Lisboa-traktaten tok et steg i demokratisk retning ved at det folkevalgte Parlamentet fikk økt innflytelse på en rekke områder.

I motsatt retning opplever vi imidlertid at medlemsland i kjølvannet av den økonomiske krisa nærmest settes under administrasjon av Den europeiske sentralbanken og Kommisjonen – med innkalt støtte fra IMF. De nye forslagene om å innføre økonomiske sanksjoner mot medlemsland som ikke følger de strikte stabilitetskriteriene i Fiskaltraktaten, vil bidra til å avdemokratisere EU ytterligere.

Grunnlovfestet nyliberalisme

For det andre er nyliberalismen grunnlovfestet som EUs økonomiske system (Lisboa-traktaten og tidligere traktater). Kapitalens frie bevegelighet og etableringsrett er hugget i stein. Alle andre hensyn er underordnet dette prinsippet, noe vi klart har fått erfart innen arbeidsrettens område (se nedenfor). Fri konkurranse på alle markeder er et annet grunnleggende prinsipp i EUs traktater. De seneste årene har dette i økende grad blitt gjort gjeldende for tjenestemarkedet. - Det har lenge vært et munnhell blant mange på den politiske venstresida i Europa, at sosialisme er forbudt i følge EUs traktater. Med stabilitetskriteriene og de nye sanksjonsmidlene for å tvinge medlemslandene til å holde det såkalte strukturelle budsjettunderskuddet under 0,5 prosent og statsgjelden under 60 prosent av BNP, er keynesianisme (sosialdemokratisk konjunkturpolitikk fra etterkrigstida) forbudt. Dette representerer et stort steg i retning av et mer autoritært, markedsliberalt EU.

Irreversible beslutninger

For det tredje bidrar beslutningsprosessen i EU til at de ovennevnte prinsippene blir så godt som irreversible. Mens alle nasjoner har en viss grunnlovsbeskyttelse i sine konstitusjoner, for eksempel gjennom krav om kvalifiserte flertall (2/3 eller 3/4) for å endre grunnloven, så må det i EU være full enighet (100 prosent av de for tida 27 medlemslandene) for å kunne gjennomføre endringer av EU-traktater. Det betyr at mulighetene til å forandre EUs traktater i progressiv retning gjennom ordinært politisk arbeid, er så godt som ikke eksisterende. Det er tilstrekkelig med *en* høyreorientert regjering i *ett* land for å hindre det.

Euroen som tvangstrøye

For det fjerde bidrar eksistensen av en felles valuta, euroen, i for tida 17 av de 27 medlemslandene, til å påføre mange av de aktuelle landene ei økonomisk tvangstrøye. Så lenge landene i euroområdet har høyst ulik økonomisk og produktivtetsmessig utvikling, og ikke noe stort, felles budsjett til å utjevne forskjellene, så vil de også ha behov for høyst ulik valutapolitikk. I dagens situasjon er det særlig Europas «økonomiske

lokomotiv», Tyskland, som har fordel av dette, med sin strategi for å eksportere seg ut av krisa, mens de mest krise- og gjeldsrammede landene (Hellas, Irland, Italia, Portugal, Spania, de baltiske landene osv.) er taperne. (Se Rune Skarsteins artikkel). Ettersom muligheten til devaluering er blitt borte, presses de landene som har større innenlandsk forbruk og svakere konkurransevne til å gjennomføre «intern devaluering» – det vil si å styrke konkurransevnen gjennom lønnsnedslag og kutt i de offentlige, sosiale utgiftene. Dette er sikkert i samsvar med EU som nyliberalt prosjekt, men det er ødeleggende for de aktuelle landenes utvikling og sosiale situasjon. Denne økonomiske tvangstrøya kan også lett bidra til å utvikle motsetninger mellom arbeidere i land med høyst ulike behov for politisk vedtatte tiltak nasjonalt.

Ujevn utvikling mellom medlemslandene

For det femte utgjør den ujevne utviklinga mellom EUs medlemsland en barriere for å skape samtidighet i fagbevegelsens mobilisering og den folkelige motstanden mot den nyliberale og reaksjonære politikken. Selv om mye av politikken innen EU avgjøres av EUs institusjoner, implementeres den på ulike måter til ulike tider i de forskjellige medlemslandene. Angrepene på og svekkingen av pensjonssystemene har eksempelvis foregått over lang tid og i ulik form fra land til land – ut fra anbefalinger fra EU, men ikke direkte lovgivning. Dermed blir det umulig å skape en felleseuropeisk mobilisering mot angrepene.

Det samme gjelder EUs privatiseringspolitikk. EU gjør sjelden vedtak om direkte privatiseringer. De vedtar å liberalisere, samt at stadig flere områder skal underlegges deres konkurranseregler. Resten ordner markedet, og privatisering blir resultatet. Også dette skjer til ulik tid og på ulike måter i de forskjellige medlemslandene (inkludert EØS-landene) og gjør det vanskeligere å mobilisere koordinert motstand på tvers av nasjonale grenser.

EUs spesielle lovgivningsprosess utgjør i seg selv et problem ved at direktiver ikke blir lov i seg selv, men skal implementeres i medlemslandenes egne lovverk – også her til ulike tider og på ulike måter. Om ikke det er nok, så preges EU-lovgivningen også av et nesten ugjennomtrengelig byråkratisk språk. Dette utnyttes av nasjonale regjeringer og politikere, som ofte bagatelliserer effektene av ulike lovframlegg, som senere viser seg å ha langt mer omfattende, negative virkninger når de kommer til anvendelse.

EF-domstolens utvidete rolle

For det sjette har EF-domstolen de siste årene tiltatt seg en mer omfattende rolle i å nyfortolke og i realiteten utvide virkeområdet til enkelte av EUs traktater og lovverk – spesielt innen handel med tjenester. I denne sammenhengen gjelder det særlig de fire dommene som ble avsagt fra desember 2007 til sommeren 2008 (Viking-, Laval-, Rüffert- og Luxemburg-sakene), og som

alle bidro til å begrense fagbevegelsens kampmuligheter, men forsterke muligheten til å drive sosial dumping innen EU.

Før disse dommene var den dominerende oppfatningen at arbeidslivets lov- og avtaleverk lå utenfor EUs doméne. Det tilhørte nasjonalstatenes jurisdiksjon. Gjennom de fire dommene er det motsatte klart blitt fastslått: Arbeidsmarkedets regelverk er underordnet EUs konkurranselovgivning og hensynet til kapitalens frie bevegelse og etableringsrett. Dommene har ført til at utstasjoneringdirektivet i realiteten er omgjort fra et minimums- til et maksimumsdirektiv når det gjelder hvilke lønns- og arbeidsvilkår som skal gjelde for arbeidere i selskaper i et medlemsland som har oppdrag i et annet. ILO-konvensjon 94, som har til hensikt å sikre lønns- og arbeidsbetingelser i tilsvarende tilfeller, er ganske enkelt ignorert av domstolen.

EU truer Europas enhet

Sammen fører dette til en alvorlig situasjon. Mens etableringen av Den europeiske kull- og ståunionen og EEC i sin tid blant annet ble begrunnet med ønsker om fred i Europa (se Hans Ebbings artikkel), så bidrar de europeiske eliters EU-prosjekt i dag til en formidabel økonomisk, sosial, politisk og dels nasjonal polarisering i Europa. *Den europeiske sosiale modell* står for fall. Vi står dermed overfor den paradoksale situasjonen, at «fredsprosjektet» EU er det som i dag i størst grad truer Europas enhet – i første omgang ikke på nasjonalt, men på sosialt, grunnlag. At dette i gitte situasjoner også kan slå over i økte nasjonale motsetninger, kan vi imidlertid ikke se bort fra.⁹ I Europas historie har dette alltid vært en farlig lek med ilden fra de europeiske elitenes side. Nettopp i denne situasjonen finner Stortingets Nobelkomité det opportunt å tildele EU Nobels fredspris!

Med alle de barrierene som er summert opp ovenfor, er det også et spørsmål om det er realistisk å tro at EU samlet kan endres gjennom en bred felleseuropeisk mobilisering. Kan hende blir det nødvendig for enkeltland ikke bare å forlate euroen, men også for EU for å kunne redde sin økonomi og befolkningens velferd. I så fall blir det avgjørende at fagbevegelsen og folkelige krefter mobiliserer for et Europa basert på demokrati, enhet, solidaritet og samhold, og gjennom det motarbeider muligheten for et europeisk ragnarokk.

Interne politisk-ideologiske barrierer

Mens EU representerer viktige eksterne barrierer for den sosiale kampen, finnes det også interne barrierer som hindrer fagbevegelsen i å oppfylle sine oppgaver i dagens situasjon. Særlig gjelder dette på det politisk-ideologiske planet, men også i form av tradisjoner og organisasjonsstrukturer som ikke lenger like effektivt klarer å møte de nye utfordringene under den globale, markedsliberale offensiven – inkludert den internasjonale omstruktureringen

av produksjonen, mer uformelt arbeid, økende migrasjon og avreguleringen av arbeidsmarkedene.

Partnerskapsideologien

På det politisk-ideologisk plan påvirkes situasjonen av krisa på venstresida, men også av at sosialt partnerskap og sosial dialog i stor grad har blitt gjort til overordnet ideologi i sentrale deler av fagbevegelsen – både på europeisk og på nasjonalt nivå i mange land. Det betyr at sosial dialog har fått en opphøyd posisjon som selve måten å fremme arbeidernes interesser på – frikoplet fra en analyse av konkrete maktforhold og hvordan disse kan fremme eller hemme mulighetene til å vinne fram. Den frikoples dermed fra erkjennelsen av at det er nødvendig med omfattende mobilisering bak de krav som reises.

Kritikken av den sosiale dialogen og den sosiale partnerskapsideologien er selvfølgelig ingen kritikk av at fagbevegelsen drøfter og forhandler med arbeidsgiverne. Det har den alltid gjort, og det må den fortsette med. Kritikken dreier seg nettopp om at den sosiale dialogen, som en av mange redskaper i fagbevegelsens verktøykasse, gjøres til hovedstrategi, og at den i tillegg omgjør helt spesifikke erfaringer fra en gitt historisk fase til allmenne ideologiske føringer. Når sosial dialog ga resultater i mange land i de første tiårene etter verdenskrigen, var det nettopp på grunn av den *maktforskyvning* som hadde skjedd til arbeiderklassens fordel i perioden forut.

Klassekompromisset og den sosiale dialogen var med andre ord begge *resultater* av mobilisering, harde konfrontasjoner og maktforskyvning, mens de i dagens ideologiserte versjon framstilles som *årsak* til at fagbevegelsen fikk økt innflytelse. Slik bidrar denne forståelsen til analytiske og politiske kortslutninger, der virkning forveksles med årsak, blant annet når det gjelder interessekampens eksistens, eller for å si det med Euro-LO: «EU er bygd på prinsippet om sosialt partnerskap; et kompromiss mellom forskjellige interesser i samfunnet – *til alles fordel.*»¹⁰

Den sosiale dialogens demobiliserende virkning

I møte med de massive angrepene som arbeidsgivere og regjeringer nå retter mot fagbevegelse og sosiale rettigheter, kommer slike ideologiske påstander under økende press. Det er liten tvil om at kapitalkreftene i Europa i all hovedsak har trukket seg fra det historiske klassekompromisset, ettersom de på bred front nå angriper ordninger og institusjoner som de tidligere hadde akseptert i kompromissets navn. Likevel sitter den sosiale dialogen i sin opphøyde ideologiske versjon fortsatt dypt forankret hos ledende krefter i Europas fagbevegelse, slik følgende uttalelse fra (den nå avgåtte) Euro-LOs generalsekretær, John Monks, illustrerer. Utgangspunktet var en henvisning til enkelte tendenser i amerikansk fagbevegelse, der aktivister driver kampanjer for brede samfunnsmessige mål:

«Vi kan ha tilsvarende muligheter også i Europa, sier hr. Monks, dersom fagforeningene kan heve seg over sin gammelmodige entusiasme for gateprotester og heller føre kampanjer for politiske endringer som er til fordel for arbeidsfolk. 'Gitt det tøffe arbeidsmarkedet, og desperate arbeidsgivere, så er ikke dette ei tid for stor militans', sier han. I stedet 'er det tid for å kreve et rammeverk med sosiale stønader, yrkesopplæring og mer rettferdige lønssystemer, slik at når økonomien tar seg opp igjen, så vil vi ikke ha noen gjentakelse av de voldsomme forskjellene som utviklet seg i det tiåret vi har bak oss.'»¹¹

Ovennevnte uttalelse ble vel og merke gitt lenge etter at finanskrisa hadde ført til mer skjerpede motsetninger i flere europeiske land. Hvordan Monks tenkte seg å oppnå *bedre sosiale stønader og mer rettferdige lønssystemer* uten å gå veien om *gammelmodige gateprotester, militante aksjoner* og lignende, framgår ikke klart av intervjuet. Kanskje mente han at det var mulig å nå fram gjennom å gi flere konsesjoner til arbeidsgiverne? I alle fall gikk Euro-LO til det, selv i deres verden, oppsiktsvekkende skritt å skrive under på en ekstraordinært svak, felles uttalelse med de ulike arbeidsgiverorganisasjonene i Europa i forbindelse med utarbeidelsen av EUs 2020-strategi. Det skjedde sommeren 2010, etter at de greske arbeiderne hadde gjennomført flere generalstreiker, de spanske forberedte sin og i Frankrike var forberedelsene til pensjonskampen i full gang. Uttalelsen tok til orde for:

«En optimal balanse mellom fleksibilitet og sosial sikkerhet [...] Flexicurity-politikken må gå hånd i hånd med en sunn makroøkonomisk politikk, en næringsvennlig politikk, adekvate finansielle ressurser og opprettholdelsen av gode arbeidsvilkår. Særlig må lønnspolitikken, selvstendig avtalt mellom partene, sikre at reallønningene utvikler seg i takt med produktiviteten, mens de sosiale kostnadene begrenses der det er nødvendig for å styrke tilgangen på arbeidskraft. [Når det gjelder offentlige tjenester,] må tilgjengelighet, kvalitet og effektivitet fremmes, også gjennom å utnytte fordelene med et balansert offentlig-privat samarbeid og ved å modernisere styringssystemene i offentlig sektor.»¹²

Å gå inn for å *begrense de sosiale kostnadene* og legitimere privatisering gjennom *offentlig-privat samarbeid* på denne måten i en situasjon preget av krise, skjerpede motsetninger, konfrontasjoner og massive angrep på den offentlige velferden, bekrefter at underordning under den sosiale dialogen i dag kan virke helt *demoraliserende* på dem som ønsker å kjempe.

Ideologisk krise og høyredreining

En annen intern barriere i mange fagorganisasjoner er deres sterke tilknytning til arbeiderbevegelsens tradisjonelle politiske partier. Hyreutviklinga og krisa på venstresida påvirker sterkt også fagorganisasjonene. De har reagert ulikt på denne utviklingen. I mange land har lojaliteten mellom de nasjonale, faglige føderasjonene og det sosialdemokratiske partiet holdt stand (Norge,

Sverige, Storbritannia), i andre har de blitt svakere. I Danmark har LO, som den eneste i Norden, erklært seg formelt uavhengig av det sosialdemokratiske partiet, men uten å innta mer radikale posisjoner. I Storbritannia har enkelte fagforbund, som det britiske *National Union of Rail, Maritime and Transport Workers* (RMT), brutt med sosialdemokratiet og etablert seg i en mer venstreorientert posisjon. I Tyskland førte Schröder-regjeringas omfattende angrep på de sosiale velferdsordningene til et dypt tillitsbrudd mellom fagbevegelsen *Deutsche Gewerkschaftsbund*, DGB, og sosialdemokratiet, SPD. Selv om partiet i opposisjon nå prøver å nærme seg fagbevegelsen igjen, som disse partiene ofte gjør i opposisjon, så har dette hittil fått en heller kjølig mottakelse fra DGBs leder:

«Problemet for SPD er dessverre at de lider under manglende troverdighet. De satt i regjering fram til september i fjor, og var med på mange av de vedtakene vi mener er feil. De har fortsatt en lang vei å gå før de har gjenopprettet tilliten, sier Michael Sommer.»¹³

De mest ekstreme utslagene av sosialdemokratiske partier i regjering har vi likevel sett i Hellas, Spania og Portugal. Når disse partiene så lett kunne gjennomføre sine massive angrep på velferdsstaten og fagbevegelsen, er det kanskje på tide for fagbevegelsen å ta sosialdemokratiets rolle opp til ny vurdering? Det er i alle fall vanskelig å forestille seg at forholdet til sosialdemokratiet kan bli det samme igjen i Europa etter disse erfaringene.

Tilløp til motstand – nasjonalt og internasjonalt

Nasjonal avregulering, kapitalens frie bevegelighet og internasjonale og regionale institusjoners avgjørende rolle i den nyliberale offensiven gjør det nødvendig med et globalt perspektiv og samordning av motstanden over grensene. Koordinering over landegrensene krever imidlertid sterke og aktive bevegelser på lokalt og nasjonalt plan. Sosiale kamper internasjonales bare hvis og når lokale og nasjonale bevegelser erkjenner behovet for å samordnes over grensene. Internasjonal koordinering forutsetter at det er noe å koordinere. Å organisere motstand og bygge nødvendige *allianser lokalt* blir med andre ord bare enda viktigere.

En ny fase

Den sosiale kampen i Europa er da også i ferd med å gå inn i en ny fase. Krisen skjerper motsetningene og provoserer fram konfrontasjoner særlig på lokale og nasjonale plan. Generalstreiker har igjen kommet på dagsordenen i en del land, særlig i Hellas, hvor befolkningen utsettes for drakoniske angrep som truer deres grunnleggende livsbetingelser. I Portugal, Italia, Frankrike, Irland, Romania og Storbritannia er det gjennomført generalstreiker og massive demonstrasjoner, i ulik grad og med ulik intensitet. Selv om resultatene så langt er uklare, er det her vi finner håp om en annen utvikling –

i allianser med andre, nye og utradisjonelle sosiale bevegelser, ikke minst blant ungdom, slik vi eksempelvis har sett i Spania (*los indignados*) og Portugal. En ting kan vi i alle fall fastslå: *Den europeiske sosiale modellen, slik vi kjenner den fra sin storhetstid, er forlatt av de europeiske eliter, på tross av at de prøver å oppholde fagbevegelen med prat om det motsatte.*

Spredte tendenser til motstand

Selv om barrierene mot en europeisering av den sosiale kampen er store, opplevde vi allerede før finanskrisa økende, om enn spredte, tendenser til at fagorganisasjoner og sosiale bevegelser var i stand til å organisere omfattende kampanjer og aksjoner på tvers av nasjonale grenser. Det skjedde ei to omganger mot EUs havnedirektiv, som etter press nedenfra, streiker og demonstrasjoner, ble nedstemt i EU-parlamentet både i 2003 og i 2006, samt mot tjenstedirektivet. Det ble riktignok ikke avvist, men noe modifisert Kampen mot EUs grunnlov (Lisboa-traktaten) fikk også en viss europeisk dimensjon, selv om mobiliseringen i stor grad var nasjonalt basert der den vant fram (først Frankrike og Nederland, og senere Irland).

Skjerpet tone fra toppen

Angrepene på fagbevegelse og velferd bidrar til at tonen skjerpes også blant stadig flere av de ledende innen europeisk fag- og arbeiderbevegelse. Visegeneralsekretæren i de offentlige ansattes europeiske organisasjon (EPSU), Willem Goudriaan, fastslår at EuroPluss-pakten representerer «en innblanding i partenes frie forhandlingsrett som man aldri tidligere har sett i EU». Selv Euro-LOs forsiktige generalsekretær John Monks, som i 2009 mente at alle hadde «blitt sosialdemokrater eller sosialister nå», la kort tid før sin avgang i 2011 om tonen og karakteriserte EuroPluss-pakten på denne måten: «EU er på kollisjonskurs med et sosialt Europa [...]. Dette er ikke en pakt for konkurransevnen. Det er en pervers pakt for redusert levestandard, større forskjeller og mer atypisk arbeid.»¹⁴ I et høyst usedvanlig skarpt formulert brev til EUs økonomi-kommisær skrev han:

«Jeg mottar rapporter fra fagorganisasjoner i Hellas og Irland om den rolle dine medarbeidere spiller i gjennomføringen av EUs/IMFs redningspakker. Anklagene går ut på at Kommisjonens representanter ignorerer den sosiale dialogen og retten til kollektive forhandlinger og intervensjoner direkte i disse landenes arbeidsmarkeder. Det dikteres en politikk som bidrar til å senke levestandarden. Slik fremmes det forslag fra Kommisjonen som er utformet med sikte på å senke minstelønninger og fjerne såkalte stivheter, kutte pensjoner, gjøre arbeidsmarkedene mer fleksible og, spesielt når det gjelder Irland, sørge for lønninger som reflekterer 'markedsforholdene'. Det burde ikke være nødvendig å minne deg om at denne politikken med detaljerte inngrep i arbeidsmarkedet, står i strid med alle de fromme uttalelser fra Kommisjonen om de sosiale

partnernes selvstendige rolle, viktigheten av sosial dialog og det faktum at lønnsdannelsen spesifikt er holdt utenfor EUs traktater. Under disse omstendigheter ber jeg om et umiddelbart møte med deg for å klargjøre forholdene og advare deg om at Euro-LO ikke på noen måte vil kunne støtte tiltak fra EUs side i denne retning, eller forslag om økonomiske styringsmodeller eller endringer av traktater som minner om enkelte sider ved krigsskadeerstatningene (straffetiltakene) som lå inne i Versailles-traktaten, og som reduserer medlemslandene til en status som kvasi-kolonier.»¹⁵

Endring i gang?

At Euro-LO, som hele tiden har vært svært EU-vennlig, i 2011 for første gang i EUs historie også oppfordret EU-parlamentet til å avvise en foreslått traktatendring, understreker at endring er i gang. Dette kan bidra til å sette EUs legitimitet på prøve blant Europas arbeidstakere. Den aktuelle traktatendringen gjaldt opprettelsen av EUs krisefond (*European Stability Mechanism*, ESM), hvis oppgaver er å låne ut penger til medlemsland i krise. (Ser Hans Ebbings artikkel). EU hadde ingen slik mekanisme da Hellas-krise slo ut, og måtte improvisere ut fra de eksisterende traktater. Euro-LO avviste forslaget fordi heller ikke dette inneholdt noe som helst i retning av det som kalles et sosialt Europa, og som blir et stadig fjernere mål.

Med fortsatt hard innstrammingspolitikk og omfattende krise kan det utvikles økende motsetninger både i sosialdemokratiet og i fagbevegelsen i Europa. Vi fikk en forsmak på det under Euro-LOs kongress i Aten i mai 2011, der de mest militante delene av fagbevegelsen demonstrerte foran kongressbygningen, anklaget Euro-LO for å svikte og ba dem reise hjem.

På det politisk-retoriske plan foregår det altså en radikaliserings av budskapene fra de europeiske faglige organisasjonene – støttet opp med noen symbolske demonstrasjoner, organisert av Euro-LO i Brussel 29. september 2010, i Budapest 9. april 2011 og i Wrocław 19. september 2011. Det gjenstår likevel mye før dette følges opp av en mer omfattende mobilisering, der fagbevegelsen tar i bruk sine mest effektive kampmidler for å sette makt bak kravene. Dette skyldes selvfølgelig ikke enkeltpersoner i ledelsen av de internasjonale faglige organisasjonene. Euro-LOs styre består av representanter fra en rekke nasjonale fagorganisasjoner, og vedtakene har bred støtte blant disse.¹⁶ Saken er at krise, endrete maktforhold og skjerpet interessekamp fra kapitalkreftenes side har fjernet forutsetningene for en videreføring av klassekompromissets politikk fra etterkrigstida. *Kapitaleierne har endret strategi, men det har ikke fagbevegelsen. Å erkjenne dette og ta konsekvensene av det utgjør en av fagbevegelsens hovedutfordringer i dag.*

Hva må til?

Omstilling og visjoner

Den politiske høyredreiningen og krisa på venstresida betyr at fagbevegelsen *selv* må innta en mer sentral, selvstendig og mer offensiv *politisk* rolle. Ikke partipolitisk, men i den forstand at den påtar seg mer omfattende oppgaver i den samfunnsmessige kampen. Fagbevegelsen er ikke beredt til det i dag, men den har potensialet, fordi den organiserer dem som gjennom sitt arbeid skaper verdiene i samfunnet, og som dermed i stor grad rammes av den krisepolitikken fra de europeiske *troika*. En slik utvikling forutsetter at fagbevegelsen *selv* går gjennom en endringsprosess, ikke minst på grunn av de nye kampbetingelser som nyliberalisme og krise har skapt. På sikt må også en omgruppering av den politiske venstresida settes på dagsordenen.

Vil man endring og demokratisering, så har den økonomiske og sosiale krisa åpnet døra på vidt gap. Gjennom krisa har behovet for en ny og radikal politisk kurs meldt sin ankomst ubedt (om enn ikke overraskende). Men det forutsetter at fagorganisasjonene klarer å omstille seg organisatorisk og politisk. Den umiddelbare oppgaven blir å føre den defensive kampen mot de massive angrepene på velferd og levestandard. På sikt vil dette likevel ikke være nok, slik den skotske sosialisten Murray Smith så riktig påpeker:

«I hvilket scenario vi nå enn ser for oss i dag, har arbeiderbevegelsen en strukturell svakhet som gir regjeringene og den herskende klasse fordeler. Svakheten er politisk og ligger i fraværet av et troverdig og synlig alternativ til nyliberalismen. Et slikt alternativ er ikke en forutsetning for å yte motstand mot angrep på kort sikt, selv ikke for å vinne noen kamper. Men på et eller annet tidspunkt vil fraværet av et helhetlig alternativ ha en demobiliserende effekt. Dette problemet eksisterte før krisen, men krisen har gjort det til et mye mer presserende spørsmål. Det vi trenger, er et perspektiv om en alternativ modell bygd på politiske krefter som har en troverdig mulighet til å vinne flertall i folket, ikke nødvendigvis umiddelbart, men som et perspektiv. Et slikt politisk program måtte innbefatte en demokratisk organisering av produksjonen med sikte på å tilfredsstille folks behov. Det betyr også å bryte finanskapitalens jerngrep på økonomien, etablering av en offentlig eid finanssektor, renasjonalisering av offentlige tjenester, et progressivt skattesystem og tiltak som utfordrer eiendomsforholdene i samfunnet.»¹⁷

De nære alternativer og oppgjøret med partnerskapsideologien

Visjonen om en alternativ samfunnsutvikling er viktig for å gi inspirasjon og retning til motstanden. Men det er ikke mangelen på alternativer som er hovedproblemet. Det finnes en mengde elementer til en alternativ utviklingsmodell. Alternativet til privatisering er å *ikke* privatisere. Alternativet til økt konkurranse er mer samarbeid. Alternativet til byråkrati og kontroll ovenfra

er demokratisering og medbestemmelse nedenfra. Alternativer til økende forskjeller og fattigdom er omfordeling, progressiv skattlegging og gratis, universelle velferdsytelser. Alternativet til den destruktive spekulasjonsøkonomien er sosialisering av bank- og kredittinstitusjonene, innføring av kapitalkontroll og forbud mot handel med suspekte finansielle instrumenter. Lista kan gjøres mye lengre.

Vel så viktig er mangelen på evne og vilje til å gjennomføre den mobiliseringen, og ta i bruk de maktmidler, som er nødvendig. Da blir det viktig å ta et politisk oppgjør med klassekompromissets ideologiske arv, den dypt rotfestede sosiale partnerskapsideologien og troen på sosial dialog som den fremste måten å løse samfunnsmessige problemer på – til alles fordel, som det heter. De massive angrepene som kapitalkrefter, regjeringer og EU nå retter mot velferd og levestandard i Europa, lar seg verken forklare eller forstå innenfor den sosiale partnerskapsideologiens rammer.

Kampen om ny makt

Det er en brutal maktkamp fagbevegelsen og andre folkelige krefter nå står overfor – og den er initiert ovenfra. Å kanalisere fagbevegelsens svar på disse angrepene inn i det maktpolitiske vakuum som den sosiale dialogen ennå utgjør på europeisk plan, bidrar til lite annet enn å svekke fagbevegelsens evne til å mobilisere. Sånn sett tyder mye på at det er evnen mer enn muligheten som utgjør fagbevegelsens viktigste utfordring nå. Tida er inne til å fremme en ny kurs, slik de baskiske fagorganisasjonene antydte da de den 27. januar 2011 gjennomførte sin andre generalstreik på mindre enn et år:

«Vi har gått ut på gatene, har gått til streik to ganger og vil fortsette å mobilisere. (...) De truet oss med å si at etter krisa vil ingenting bli som før. Det ligger derfor i våre hender å endre kursen. Det er nødvendig å kjempe videre for virkelige forandringer, for en annen økonomisk og sosial modell hvor folk ikke blir brukt for å fremme interessene til bare noen få, men en modell der økonomien virker til fordel for hele samfunnet.»¹⁸

Sosiale kamper utvikler nye lederskap og nye organisasjoner. Selv om de høyrepopulistiske og autoritære tendensene dominerer i EU i dag, skal vi ikke se bort fra at den anti-sosiale politikken provoserer fram sosiale eksplosjoner – særlig i Sør-Europa. Det kan åpne for en annen utvikling, der målet er mer grunnleggende endringer av makt- og eiendomsforholdene i samfunnet og en dyptgående demokratisering av styringsstrukturene. Kampen står med andre ord mellom et mer autoritært eller et mer demokratisk Europa. For tida har de autoritære tendensene overtak, men kampen kan snus.

NOTER

- 1) Original-sitatet lyder: «What is going on is a silent revolution – a silent revolution in terms of stronger economic governance by small steps». <http://euobserver.com/18/31993> (19.9.2012).
- 2) Eksempelvis ble medlemstallet i det britiske Labour redusert fra 405.000 til 177.000 i tiåret etter at det kom til makta i 1997. Kilde: Shutt H (2010). *Beyond the Profit System*. London: Zed, s. 152.
- 3) <http://www.dagensarena.se/ledare/global-socialdemokratisk-kollaps> 19.9.2012).
- 4) *The Future of European Social Democracy*. Fra Social Europe Journals nyhetsbrev da boka ble lansert, også gjengitt i omtalen av boka på Amazon: http://www.amazon.co.uk/Future-European-Social-Democracy-Building/dp/0230290949/ref=sr_1_1?ie=UTF8&qid=1322043667&sr=8-1 (19.9.2012).
- 5) Se www.changeforeurope.eu.
- 6) Se Wahl A (2010). To be in office, but not in power: left parties in the squeeze between people's expectations and an unfavourable balance of power, i Daiber B (red). *The Left in Government: Latin-America and Europe compared*. Brussels: Rosa Luxemburg Foundation.
- 7) Se Ingrid Hjertakers og Rune Skarsteins artikkel i dette nr. av *Vardøger*. (Red).
- 8) Michael Hudson: A Financial Coup d'Etat. *Counterpunch*, oktober 1-3/2010.
- 9) Tilløp til dette ser vi i den populistiske hetsen som særlig i Tyskland er blitt drevet mot «late grekere». Internt i Hellas øker motsetningene mellom grekere og innvandrere, noe som utnyttes av det nynazistiske partiet. (Red.)
- 10) Euro-LO: The European Social Model. <http://www.etuc.org/a/2771>. Min kursiv.
- 11) Sitert i *The Economist*, 12.3.2009. <http://www.economist.com/node/13278297>
- 12) Fellesuttalelse om EUs 2020 strategi av 4.6.2010 mellom Euro-LO og arbeidsgiverorganisasjonene BusinessEurope, CEEP and UEAPME. <http://www.etuc.org/a/7327> (19.9.2012).
- 13) *Fri Fagbevegelse*, 8.10.2010.
- 14) Pressemelding fra Euro-LO 4.2.2011.
- 15) Brev fra Euro-LOs generalsekretær John Monks til EUs økonomikommisær, Olli Rehn, 11.1.2011.
- 16) Det finnes dem som presser på for mer offensive posisjoner, slik gen.sekr. i Den europeiske transportarbeiderføderasjonen (ETF), Eduardo Chagas, har gjort i Euro-LOs styre de siste årene. I det siste har også en del av de sør-europeiske fagorganisasjonene reist forslag om en all-europeisk generalstreik. Det er verdt å merke seg at de nordiske LOene utgjør baktroppen i denne debatten.
- 17) Smith M (2010). Den europæiske arbejderbevægelse under angreb!, i *Kritisk Debat*, nr. 56, juni.
- 18) Felles løpeseddel fra de baskiske fagorganisasjonene ELA, LAB, STEE/EILAS, EHNE og HIRU. <http://www.labournet.de/internationales/es/labgeneralstreik2011.pdf> (19.9.2012).